

TARİHSEL AÇIDAN BAKILDIĞINDA TÜRKİYE İLE FRANSA'NIN MENFAATLERİNİN BİRBİRİNİ TAMAMLAYICI NİTELİĞİ*

Em. Büyükelçi İSMAIL SOYSAL

Bu yazının başlığı Türk-Fransız ilişkilerinin beş yüzyıllık tarihine yabancı olanlara belki fazla iyimser görünebilir. Ama, sanırım, iki devlet arasında geçen tarihsel olaylar, hatta geleceğe ışık tutabilecek bugünkü gerçekler böyle bir başlığı yerinde gösterici niteliktedir.

Konuyu hem kronolojik, hem de analytique bir düzen içinde anlatmağa çalışacağım. Sonunda, ilişkilerimizin ileriye yönelik görünüşü üzerinde kişisel düşüncelerimi açıklayacağım.

Türk-Fransız ilişkileri beklenmedik bir zamanda, birden bire kurulmuş ve kısa sürede bir ittifaka dönüşmüştür: 1525 yılında I. François'nın Kanuni Sultan Süleyman (ya da Fransızların deyimiyle, Muhteşem)'dan, Batı Avrupa'da üstünlük kuran İmparator V. Charles'a karşı yardım istemi Fransa bakımından son çare idi. Türkiye açısından ise bulunmaz bir fırsattı. Bilindiği gibi, Müslüman Doğu ile Hristiyan Batı arasında düşmanlık Haçlı Seferlerinden beri süre gelmişti. Bunların sonuncusu Türklere karşı 1396'da aşağı Tuna üzerindeki Niğbolu (Nicomopolis)de olmuştu. Bu savaşa 6000 kişilik bir Fransız kuvveti de katılmıştı. Oysa, şimdi Hristiyan dünyasının en önemli devletlerinden biri olan Fransa'nın "très chrétien" Kralı İslam dünyasının Hâlifesi Türk Sultanından yardım istiyordu. Böyle birşey Türkler bakımından olası bir Haçlı cephesinin parçalanması demektir ve Türklerin Avrupa işlerine müdahalelerini meşru göstermeğe yarayacaktı.

İşte bu düşüncelerle, Sultan Süleyman François'nın, Elçisi Frangipani ile iletildiği, yardım isteğini iyi karşılamış ve ertesi yıl 1526'da V. Charles'a karşı Orta Avrupa'da bir sefer açmış, Macaristan'ı istilâ etmişti. 3 yıl sonra da 1529'da Viyana'yı muhasara edecekti. Bu arada Barbaros'un emrindeki Türk deniz kuvvetleri V. Charles'ın deniz kuvvetlerine darbeler indirecekti.

* Bu makale İsmail Soysal'ın 20 Haziran 1988'de, Paris'te UNESCO'da Fransızca verdiği konferansın Türkçe çevirisidir.

Fransa'nın ilk sürekli Büyükelçisi Jean de la Forêt Türkiye'ye 1535 yılında gelmişti. Onun Başvezir İbrahim Paşa ile bir "Barış, Dostluk ve Ticaret Andlaşması" tasarısı üzerinde görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Oysa Türklerin öteden beri ticari imtiyazları (capitulation) Sultanın bir Fermanı ile yani tek yanlı bir bağit olarak verdiklerine bakılırsa, iki yanlı böyle bir andlaşma yapılmasının İstanbul'da tereddüt uyandırdığı anlaşılmalıdır. Son zamanlarda, özellikle türk tarihçisi Halil İnalçık'ın yaptığı araştırmalara göre, sözkonusu andlaşma tasarısı imzalanmadan, Başvezir İbrahim Paşanın kasasında kalmış, Paşa da 1536'da idam edilince yürürlüğe girmemiştir. Ayrıca bir Fermana da rastlanmamaktadır. Bu durumda Fransızlara ilk yazılı kapitüler haklar 1569'da Sultan 2. Selimin bir Fermanı ile tanınmıştır. Sultanın bunu, Kıbrıs'ın istilâsı hazırlanırken, Fransa'nın Adanın sahibi Venediklilere yardım etmesini önlemek amacıyla yaptığı tahmin edilmektedir.

Herhalde 1536'da Türk-Fransız diplomatik ilişkilerinin kurulmasından önce siyasal bir işbirliği ve fiili bir ittifak gerçekleşmiş bulunuyordu. Bu durum Fransa'nın artık bir Türk askeri yardımına ihtiyacı kalmadığı 1559 yılına dek 33 yıl sürecektir. İlişkilerin "eroik" dönemi¹ diyebileceğimiz bu süre içinde iki tarafın ortak menfaati Avrupa'da Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı V. Charles'ın geniş egemenliğine karşı bir denge kurulmasındaydı. Bu ortak menfaat, V. Charles'den sonra Habsburglara karşı siyasal bir "contexte" içinde devam edeceği gibi, 18. yüzyıldan sonra güneye doğru genişlemek isteyen Rusya'ya karşı da geçerliliğini sürdürecekti.

* * *

1559 yılından Bonarparte'in 1798 Mısır Seferine kadar 240 yıl süren ikinci dönem, bir kaç kez geçici diplomatik gerginlikler hariç, iki taraf arasında barış ve dostluk içinde gelişmiştir. Bu dönemde Fransa'nın Türkiye'nin askeri desteğine gereksinimi olmamıştır. Esasen, Fransa gittikçe güçlenmektedir. Özellikle XIV. Louis (le Roi-Soleil) zamanı (1643-1715) Fransa Avrupa'nın en güçlü devletidir. Ancak daha sonra yedi yıl savaşlarında (1756-1763) denizaşırı sömürgelerinin çoğunu İngiltere'ye kaptırmış, ülke ayrıca ekonomik bir bunalım içine girmiştir.

240 yıllık bu "dostça ilişkiler" döneminde Fransa'nın Türkiye'deki başlıca çıkarı ticaridir. 1569 Kapitülasyonu ve onu izleyen kapitülasyonlar-

¹ Bkz. İsmail Soysal, "Türk-Fransız münasebetlerinin ilk devresi" İstanbul, 1953, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak., Tarih Dergisi, S. 63-94.

la elde ettiği haklar (Vergi bağışıklığı, yargısal alanda ayrıcalık, İmparatorluğun limanlarına girebilmek için tüm Batılı gemilerin Fransız bayrağı çekmesi kuralı, katoliklerin korunması, Kudüs'te ayrıcalık vb.) çeşitlendirilmiştir. Gerçi 1580'den sonra İngiltere, Hollanda vb. de benzeri haklar elde edecektir. Ama Fransa üstünlüğünü korumaktadır. Herhalde 18. yüzyıl sonlarına dek Osmanlı İmparatorluğu Fransız dış ticaretinde en üst sıralarda yer almaktadır. Fransa bununla yetinmemekte, 18. asrın ikinci yarısında Karadeniz'i de Fransız ticaret gemilerine açtırmağa çalışmaktadır.

Osmanlı devletine gelince, 17. yüzyıldan itibaren bu devlet bir duraklama dönemine girmiş, 18. yüzyılda ise gerilemeğe, parçalanmaya başlamıştır. Artık Fransa'dan askeri yardım, hiç değilse siyasi destek beklemektedir.

Bu koşullar içinde politik ilişkilerde tarafların tutumları şöyle olmuştu: Kıbrıs'ın Türklerin eline geçmesi üzerine Papalık-Venedik-İspanya'nın bir Haçlı Seferi açılması için yaptıkları ittifaka Fransa katılmak istememiştir. Üçlü müttefik donanması 1571'de Osmanlı donanmasını İnebahtı (Lépante) yakmış, böylece Türkler Batılılar karşısında ilk ciddi yenilgiye uğramıştı. Fransa bu savaşta da tarafsızlığını korumuştur. Bu tutum Türkiye'de iyi karşılanmıştı. Daha sonra Türkiye'nin Avusturya ve Rusya ile tuttuğu 1736-39 savaşı sonunda Belgrad Barış Andlaşmalarının yapılmasında Fransa'nın aracılığı ve bu Andlaşmalar için güvence vermesi Türkiye'yi memnun bırakmıştı. Bu konuda yararlı hizmetleri görünen Fransa Büyükelçisi Marquis de Villeneuve İstanbul'da büyük saygınlık kazanmıştı. 1768-1774 Türk-Rus savaşı sonunda Kaynarca barış andlaşması yapılırken Fransa'nın Türkiye'yi koruyucu tutumu da dostluğun yeni bir göstergesi olarak algılanacaktı.

Rusya ve Avusturya karşısında güçsüz durumunun farkında olan Babıâli 18. asrın ikinci yarısında, Fransa ile bir ittifak andlaşması yapmak istemişti. Hatta bunun için Karadenizi Fransız gemilerine açmağa hazırdu. Ancak Fransa buna yanaşmayacaktı. Çünkü, 1756 dan beri Avusturya ile müttefikti. Ekonomik durumu kötü idi. Bir savaş istemiyordu. Türkiye'ye askersel alanda teknik yardım yapacak, değerli uzmanlar gönderecekti. XVI Louis ve o sırada Dışişleri Bakanı bulunan Vergenne-ki daha önce İstanbul'da Büyükelçilik yapmıştı-Türk dostlarına savaş konusunda itidal tavsiye edecekti.

Her halde, 240 yıllık iyi ilişkiler dostluğa geleneksel bir hava getirmişti. Türk devlet adamları Fransa'dan "Kadim dost" diye sözediyorlardı. Bütün

Batılılar “Frenk” diye çağrılmağa başlanmıştır. İstanbul’daki Fransa Büyükelçileri büyük ve özel bir ilgi görüyordu.

Siyasal ve ticari alanlarda ilişkilerin gelişmesine karşılık Türkler ve Fransızlar ayrı uygarlık içinde, birbirine yabancı kalmışlardı. 1700 yılında Paris’te “Ecole des jeunes de Langue” adlı bir Doğu Dilleri Okulunun açılması ise daha çok ticari ve konsolosluk ilişkilerini kolaylaştırmak gibi pratik bir amaç güdüyordu. Zamanla bu kurum çok yararlı bir türkoloji ekolüne temel oluşturuncağı.

* * *

Türk-Fransız ilişkilerinin 3. dönemi, 18. yüzyılın sonlarından Osmanlı İmparatorluğunun tarihe karıştığı 1920-22 yıllarına kadar, yaklaşık 1.5 yüzyıl sürmüştür, denilebilir.

İmparatorluğun parçalanmasının önüne geçilemeyeceği 18. yüzyılın ortalarında anlaşılmıştır. 1789 Fransız Devriminin ortaya koyduğu milliyet ve özgürlük fikirleri bu dağılmayı hızlandırmıştır². Parçalayıcı güçlerin başında Rusya geliyordu. Denilebilir ki, 1774 Kaynarca andlaşmasıyla “Doğu Sorunu” (Question d’Orient) sürecini Rusya açmıştır. Fransa, İngiltere, Avusturya bir yandan onun yolunu kesmeğe çalışırken, öte yandan kendi paylarını alacaklardı. Fransa’nın askersel alanda teknik yardımı, Sultan III. Selim’in “Nizam-ı Cedit” çabaları, II.Mahmut ve Abdülmecit gibi yenilikçi Sultanların Fransa’dan esinlenen reform hareketleri ve, hepsinden daha önemlisi, Avrupa’nın büyük devletleri arasındaki rekabet bu yıkılış sürecini olsa olsa geciktirmeğe yarayacaktı.

Osmanlı devlet adamları da tehlikeyi sezince, yalnızlık içinden çıkıp daha barış zamanında dostlar arayarak onlarla ittifaklar bağlatmak yolunu tutmuştu. Başka bir deyişle, Babiâli Avrupa kuvvetler dengesini hesaba katarak kendine uygun çareler aramağa başlamıştı. Bu arayış içinde 1790’lı yıllarda büyük devletler nezdine ilk kez sürekli büyükelçiler göndermiş, dışişleri örgütünü geliştirmeğe başlamıştı. Babiâli’nin, daha çeşitli ve aktif bir dış politikanın yanı sıra, orduda reform yapmak, yeni silâhlar edinmek başlıca kaygısı olmuştu.

Fransız Devrimi başladığı zaman Osmanlı Devleti 1787’den beri Rusya ve Avusturya ile savaş içindeydi. Bu iki devlete karşı Babiâli Fran-

² Bkz. İsmail Soysal, “Fransız Devrimi ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri”, Ankara, 1953. (İkinci Basım 1987), 286 sayfa.

sa'dan beklediği desteği görememişti. Zaten Fransa ekonomik ve sosyal zorluklar içinde bir devrime doğru sürüklendiğinden birşey yapabilecek durumda değildi. Böyle olunca, Türkiye çareyi 1790'da Prusya ile bir ittifak yapmakta bulmuştu. 1789 Devrimi üzerine Fransa ile Avusturya'nın arasının açılmasına da sevinmişti. Hatta 1792'de Fransa'da Cumhuriyet ilân edilince İstanbul'da Sadrazam: "Ne alâ! Bu Cumhuriyet artık Avusturya hanedanının kızlarıyla evlenemez" demekten haz duymuştu.

Eğer Türkiye, savaş içinde bulunduğu Rusya ve Avusturya ile imzaladığı Sistova ve Jassy Barış Andlaşmalarıyla fazla kayba uğramamışsa, bu Fransız Devriminin Avrupa'da, özellikle Avusturya'da yarattığı korku ve Prusya'nın Türkiye lehine diplomatik desteği sayesinde olmuştur.

1798'de Bonaparte'ın Mısır seferi İstanbul'da inanılması zor bir olay olarak karşılanmış ve büyük bir düş kırıklığı uyandırmıştı Sultan Selim çok güvendiği Fransa'ya savaş ilân etmekte tereddüt etmemişti. Paris'te Talleyrand tarafından saf yürekli Büyükelçi Essaid Ali Efendi'nin oyalanmış olması onu büsbütün üzmişti. Artık Selim Fransızları "Memaliki Osmaniye"den çıkarmak için İngiltere ve Rusya ile ittifak yapmaktan kaçınmayacaktı. Çok geçmeden 1802'de Paris barışı ile "statu quo ante"nin gerçekleşmesi ve Fransa ile dostluk ilişkilerinin yeniden kurulması Türkiye'ye nefes aldıracaktı.

Fransız Devriminin doğurduğu savaşlar Babıâliye Avrupa kuvvetler dengesi içinde manevra yapma tecrübesi kazandırmıştı. Artık Fransa siyasi alanda bir "eski dost" gibi değil, Avrupa'nın beş büyük devletinden herhangi biri gibi görülecekti. Türkiye için tehlike Rusya'dan geldiğine göre bu tehlikeye karşı dengeyi hangi Batılı büyük devletten bulursa onunla işbirliği yapmak isteyecekti.

Fransa kuşkusuz Rusya'nın Akdeniz'de Fransız menfaatlerini tehdit edebileceğinin farkında idi. Nitekim, bunu önlemek üzere, İngiltere ile, hatta Avusturya ile diplomatik işbirliği arıyordu. Sırası gelince de Rusya'ya karşı savaştan çekinmeyecekti. 1853-55 Kırım Seferine katılmakla ve bu savaş sonunda, 1856 Paris Konferansında Türkiye'yi desteklemekle bunu göstermiştir. Fakat aynı Fransa Osmanlı İmparatorluğunun mirasçılardan biri olmak kararında idi. Gözü Akdenizdeki Osmanlı eyaletlerindedi. Gerçi en çok üzerinde durduğu Mısır'ı sonunda İngiltere'ye kaptıracaktır. Ama 1830'da Cezayir'e, 1881'de Tunus'a sahip olacaktır. Bu arada, 1820'li yıllarda Yunanistan bağımsızlık hareketinde, Rusya ve İngiltere

gibi, Fransa da Türkiye'nin karşısına çıkacaktır. Daha sonra 1914-1918'de Türkiye ile savaş girmeden İngiltere ile Yakındoğuyu paylaşma planı yapacak, Suriye, Lübnan ve Güney Anadolu'da yerleşmek isteyecektir.

Fransa'nın 18. yüzyıl sonlarında Türkiye'ye karşı bu değişen politikasını tarihin mantığı içinde görmek yerinde olur. Palmerston'un deyişiyile, "sonsuz dek dostluklar ya da düşmanlıklar yok, sonsuz dek çıkarlar vardı."

Fransa'nın ulusal çıkarları doğrultusunda izlediği, bugünkü deyimiyile "real politik" onun Yakındoğu ticaretinde zamanla gerilemesine neden olacaktı. Nitekim, 19. yüzyılda İngiltere öne geçmişti. 20. yüzyılın başında ise Almanya başa geçecek ve bu durumunu günümüze kadar sürdürecektir.

Şu da var ki, siyasal ve ekonomik işbirliği ya da zorluklar ne olursa olsun, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğundaki kültür etkisi günümüze dek ön planda kalacaktı: Fransız Devriminin özgürlük fikirleri 1839'da Tanzimat reformlarını yapanlara ışık tutmuştu. Paris'te bir çok kez Büyükelçilik yapan Mustafa Reşit Paşa bu hareketin öncüsü olmuştu. 19. yüzyılın sonlarına doğru Genç Türkler hareketi de Fransız Devrimi ilkelelerinden esinlenmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanatın hemen her dalında, özellikle edebiyat, resim, heykel ve mimaride Fransız etkisi kendini göstermiştir. En çok aranan ve öğrenilen yabancı dil Fransızca idi. Fransa'daki gelişmeler türk aydınları için bir referans olmuştu. Kısacası, Türkiye'de çağdaşlaşma hareketi Fransa'nın etkisiyle başlamış ve ilerlemiştir.

Türk-Fransız ilişkilerinin bu 150 yıllık üçüncü dönemi için bir başlık bulmak gerekirse "değişen ilişkiler" deyimiyile aklı gelmektedir. Çünkü, tarafların çıkarları bağdaştırılabildiği ölçüde, bir uyum sağlanmıştı. Bu durumun sonucu aradaki "geleneksel" dostluk sarsılmıştı, ama kültür bağlarından güç alan yakınlık korunmuştu.

* * *

Osmanlı devleti yıkılıp yeni Türkiye'nin kurulması ile Türk-Fransız ilişkileri yeni bir dönem içine girmiştir³. 1921'de başlayıp günümüze dek

³ Bu dönem ile ilgili İsmail Soysal'ın "Les Relations Politiques Turco-Françaises, 1921-1985" Fransızca makalesi "L'Empire Ottoman, La République de Turquie et la France" adlı kitapta yer almıştır, ISIS Yayınları, İstanbul-Paris, 1986, s. 587-698.

uzanan bir “çağdaş dönemi” iki aşamada incelemek doğru olur, sanıyorum. 1939 yılına kadarki 18 yıllık ilk aşamada geçmişten kalan sorunların arındırılması ve ilişkilerin daha sağlam temellere oluşturulması çabalarına tanık oluyoruz. Bunu izleyen 5-6 yılda yani İkinci Dünya Savaşında, 1940'da Fransa'nın işgalinden 1945'de kurtuluşuna dek ilişkiler ise ister istemez sönük geçmişti. Savaşın sonra başlayan ikinci aşamada canlanan ilişkiler genellikle karşılıklı saygı ve işbirliği esprisi içinde gelişmeğe devam etmiştir.

Şimdi kısaca olayların gelişmesine bakalım: Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Müttefiklerle Mondros Mütarekesini yapmış, Fransız kuvvetleri 1919'da Suriye'yi (ve Lübnan'ı) ve güney Anadolu'da Kilikya'yı işgal etmişti. Fransızlar, ayrıca İngilizler ve İtalyanlarla birlikte 1920'de İstanbul'a girmişlerdi. Ancak Kilikya'da tutunamayacaklardı. Bu arada Fransa İngiltere ile bir çok konularda anlaşmazlık içine düşmüştü. Öte yandan, Fransız hükümeti Ankara hükümetinin Moskova ile gelişen ilişkilerinden kaygılanmaya başlamıştı. Daha da önemlisi, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün kararlılığını zamanında anlamıştı. 1921 eylülünde Türkler Yunan kuvvetlerini Sakarya'da yenince bu kanı kesinleşmiş ve Fransa Ankara hükümetini tanıyan ilk Batılı devlet olmuştur.

Atatürk'ün Ankara'da Franklin Bouillon ile bizzat müzakere edip 20 Ekim 1921 Ankara'da bağittadığı Anlaşma aslında Fransa'nın İngiltere'ye sormadan yaptığı bir ön barış andlaşması, yani 1923'de yapılacak Lozan Barış Andlaşmasının bir öncüsü idi. Nitekim bu anlaşmanın hükümleri büyük ölçüde Lozan Andlaşmasına da girmiş, geri kalanı da geçerliliğini korumuştur. Böyle olunca, Fransa Lozan'da daha çok ekonomik işler üzerinde durmuş, çekişmeler İngiltere ile Türkiye arasında geçmiştir.

Bununla birlikte, Lozan'dan sonra 1924-1933 yılları boyunca Türkiye ile Fransa arasında çetin tartışmalar olmuştur. Tartışmaların konusu Türkiye'deki Fransız okullarının statüsü, Osmanlı borçlarının arındırılmasıyla ilgili sorunlar, Osmanlı Bankasının geleceği, millileştirilen Fransız şirketlerine ödenecek tazminat vb. idi. Zamanla bunlar üzerinde uzlaşılar varılmıştı. Bu arada, Türkiye'nin Fransız mandasındaki Suriye ile ilişkilerini düzenleyen Sözleşme 1926'da bağittanmıştı. 1930 yılında da, genel bir Türk-Fransız Dostluk Andlaşması yapılmıştı.

1930-1937 yıllarında Türk-Fransız dostluk ve işbirliği gerçekten eşitlik içinde sağlam temellere oturmuştur, denilebilir. Artık Fransa, uluslararası ilişkilerde barışçı ve “statu quo” yanlısı ve Batı uygarlığına ayak uyduran

laik bir Türkiye'nin destekçisi idi. 1934 Balkan Paktını desteklemiş, 1936 Montreux Boğazlar Konferansında Türkiye'ye yardımcı olmuştu.

Tek ciddi uyuşmazlık konusu "İskenderun Sancağı" üzerinde çıkmıştı⁴. Atatürk'ün bir milli dava olarak ele aldığı bu sorunda Fransa, Avrupa'da Hitler'in yarattığı gergin bir atmosfer içinde, Türkiye ile anlaşmak zorunda kalmıştı. Türkiye daha 1921 Ankara Anlaşmasıyla Hatay bölgesi için sağladığı avantajları, bölgedeki Türk çoğunluğuna (Fransız istatistiklerine göre % 39,7, oysa Alevi ve Sünni Arapların toplamı % 38, gerisi çeşitli) dayanarak değerlendirmişti.

Fransa Hatay'ı Türkiye'ye bıraktığı 23 Haziran 1939'da Türkiye'nin İngiltere ile daha önce kararlaştırdığı ittifaka Fransa'nın da katılması kesinleşmişti. Her halde Hatay sorununun çözümü ve Üçlü İttifakın 19 Ekim 1939'da Fransa ile birlikte imzasında Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile Fransa Büyükelçisi René Massigli gibi iki parlak diplomatın adları daima anılacaktır, sanırım⁵.

İtalya Fransa'ya 1940'da savaş açtığı zaman Üçlü İttifak gereği Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa katılması gerekiyordu. Türkiye bunu yapmadı ve "savaş dışı" (non-belligérant) müttefik olarak kaldı. 1941'de Almanya ile saldırmazlık Andlaşması yaptıktan sonra da Müttefiklere daha yakın bir tutum için hayırhah tarafsızlık (neutralité bienveillante) güttü. Zaten savaşa girse, bu bir işe yaramayacak, üstelik kendisi de Mihver'in bir saldırısına uğrayacaktı. Çünkü Fransa Almanya ile mütareke imzalamıştı; kaldı ki, Türkiye'nin elinde yeterince silâh yoktu. Savaştan sonra anlaşılacaktı ki, Türkiye o zaman savaşa girseydi, doğu Akdeniz ve Yakın-doğu'da Müttefikler için çok daha zor sorunlar ortaya çıkacaktı.

Savaş boyunca Türk kamuoyu Général de Gaulle'ün "libération" hareketine sempati beslemişti. Mareşal Pétain'in Vichy'deki hükümeti ile diplomatik ilişkiler sönük geçiyordu. 1943 mayısında Cezayir'de "Comité Français de Libération Nationale" kurulunca bu Komitenin Ankara'ya yolladığı delege Saint-Hardouin, yarı resmi biçimde de olsa, ilgi ile karşılanmıştı. Ertesi yıl Türkiye Geçici Fransız Hükümetini "de facto" tanımış ve Gaston Maugras'yı Büyükelçi olarak kabul etmişti.

⁴ Bkz. İsmail Soysal, "Hatay Sonunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-39), Türk Tarih Kurumu, Belleten, sayı 193, Ankara 1985, s. 79-109.

⁵ Bkz. İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", Türk Tarih Kurumu, Belleten, sayı 188, Ankara 1983, s. 367-414.

Savaş sonrasında Fransa'nın Batılı büyük devletler arasında lâyük olduğu yeri bir an önce alması Türkiye'de istenen bir şeydi. Çünkü Türkiye onu Avrupa'da bir denge unsuru olarak görüyordu. Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu gibi parlak bir diplomatın Paris'e büyükelçi olarak yollanması bunun bir göstergesi idi.

Türkiye 1945-46 yıllarında Sovyet tehdidi altına girince Fransa'yı da Anglo-Saksonlarla dayanışma içinde görmek istemişti. Oysa, Fransa o sırada Moskova ile yakın ilişkiler sürdürüyordu. Bu politika Ankara'da bir az yadırganmıştı. Ama çok geçmeden, Fransa'nın tutumunu değiştirmesi ve NATO içinde yer alması Ankara'da sevinçle karşılanmıştı.

NATO kurulunca, ona paralel olarak, Ortadoğu'da bir savunma paktı kurulması yolunda ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin ortak girişimleri semere vermemişti. Bu durumda Türkiye'nin, Yunanistan ile birlikte 1951'de NATO'ya alınması kararlaştırılırken Fransa'nın tutumu olumlu idi. Fransa aynı anlayışı Türkiye'nin Avrupa Konseyine alınışında da göstermişti. Öte yandan, iki devlet Marshall planı üzerine 1948 de kurulan CEE'de işbirliği içinde idi ve bu durum 1964'de OECD içinde de sürecekti.

Böylece Fransa Türkiye'nin Batılılık kişiliğini siyasal alanda (Avrupa Konseyi, NATO) benimsemişti. Türkiye Avrupa Kültür Anlaşmasına da katılmıştı. 1963'de Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ortaklık Anlaşması yapılmasına -ki bu Anlaşma Türkiye'nin ilerde AET'ye tam üye olarak katılması gereğini açıkça öngörüyordu- Fransa yardımcı olmuştu. Daha Anlaşmanın imzasından iki ay önce Başbakan Pompidou ve Dışişleri Bakanı Couve ve Murville Ankara'da gerçek dostlar olarak alkışlanmıştı.

1968 ekiminde Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle'ün Türkiye'ye resmi ziyarette bulunması -ki Türkiye'ye gelen ilk Fransa Devlet Başkanı idi- önemli bir olay olmuştu. De Gaulle Türkiye ile geniş bir işbirliği düzeni kurmak istiyordu. Bunun için Türkiye'nin ABD karşısında, bir az olsun, hareket özgürlüğü içine girmesi gerekiyordu ki, o zamanki Türk hükümeti buna yanaşmamıştı⁶.

⁶ Bkz. İsmail Soysal, "General de Gaulle'ün Türkiye'yi ziyareti (1968)", Türk Tarih Kurumu, Belleten, sayı 200, s. 949-964, Ankara, 1987; Fransızcası "La visite de Général de Gaulle en Turquie", Mélanges, Prof. Robert Mantran, Zaghouan, (Tunis), 1988, pp. 245-256.

1973-1983 yıllarında ilişkiler Ermeni sorunu nedeniyle bir sarsıntı geçirmişti. 1980'de Türkiye'de ortaya çıkan askeri müdahale sonucu demokrasi hayatın durdurulması durumu daha da zorlaştırmıştı. Ama 1983'de Parlamento seçimleri yapıp demokratik yaşam yeniden kurulunca, Fransa ilişkilerin normalizasyonu sürecini başlatmak istemiş ve bir kaç yıl sonra durum iyi bir düzeye gelmiştir.

SONUÇ

Yukarıda kısa bir tarihçesini yaptığımız Fransız-Türk ilişkilerinin niteliği üzerinde şimdi kimi sonuçlar çıkarmağa ve bu ilişkilerin geleceği için kimi düşünceler ileri sürmeğe çalışacağım.

1. Beş yüz yıllık Türk-Fransız ilişkileri *genellikle dostça* geçmiştir. İki ülke yalnızca iki kez savaş içine girmiştir. Birincisi Bonaparte'ın Mısır Seferi, ikincisi ilk Dünya Savaşıdır. Her ikisinin sonunda barış yapıldığında dostluk ve işbirliği hızla ve kolaylıkla kurulmuştur.

Bu durum iki devletin Avrupa'daki geopolitik konumlarından doğan, değişmeyen bir gerçektir. Avrupa'da güçler dengesini bozan bir devlete karşı her ikisi de duyarlıdır. 16.yüzyılda V. Şarl'a karşı işbirliği, 19. yüzyılda Kırım Savaşı, 1939'da Mihver Devletlerine karşı Üçlü İttifak ve günümüzde NATO bunun göstergeleridir.

Bugün, Batı Avrupa Birliğine (Union Européenne Occidentale) dayanana, NATO'dan ayrı bir Avrupa Savunma sistemi kurulması düşünceleri ortaya atılmaktadır. Acaba Türkiye'siz bir Avrupa savunması olabilir mi? Sanmıyoruz. Türkiye ister istemez aranacaktır. Onun konumu ve siyasal iradesi yeterli güvencelerdir.

Türkiye'nin stratejik önemi daha çok uluslararası ciddi gerginlikler sırasında hatırlanmaktadır. Oysa Türkiye her zaman sorunlar yaratan komşularla çevrili nazik bir bölgede, tehlikeler içinde yaşamak zorundadır.

2. *Politik alanda* yeni Türkiye'nin Avrupa'ya içtenlikle bağlılığı Batıda, sanıyorum, en çok Fransızlar tarafından değerlendirilen bir gerçektir. Türkiye Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'nun üyesi ve CEE'nin de ortak üyesi olarak Batı ile organik bağlar içindedir. Gerçi, İslâm Konferansı çerçevesinde de İslâm dünyası ile yan yana bulunmaktadır. Bu, belki Batılılara bir çelişki gibi görünebilir. Aslında çift yanlı bu ilişki iki dünyayı yaklaştırıcı olabilir. Kaldı ki, Türkiye İslâm Konferansı yasasını imzalamış

değildir, Örgütün fiili üyesi durumundadır. Ayrıca her toplantıda, alınan kararları, anayasası (laiklik ilkesi) ve dış politikası (Batı ile organik bağları ve İsrail ile ilişkileri) ile bağdaştığı ölçüde, kabul ettiği yolunda bir çekince koymaktadır. Bu tutumu ile o forumda zaman zaman eleştirilerle karşılaşmaktadır. Ama Türkiye iki yüzlü bir tutumdan uzaktır.

3. Fransa'dan beklediğimiz, adalete uygun *milli sorunlarımızda* tarafsızlığına ya da bizimle komşularımız arasında eşit uzaklık ilkesini korumasıdır. Örneğin, Kıbrıs böyle bir sorundur. General de Gaulle 1968'de Ankara'ya geldiğinde, yapılan görüşmelerde şöyle demişti: "... Kıbrıs'ta Rumlar Yunan halkının, Türkler de Türkiye'nin bir parçasıdır. Orada yaşayan, birbirinden çok farklı iki topluluğu aynı devlet içinde birleştirmek yapay ve geçici bir çözüm olur. Bu toplulukların birbirinden ayrı yönetimleri olmalıdır. Nasıl Trakya'da bir Türk-Yunan sınırı varsa, onun gibi Kıbrıs'ta da bir sınır olabilir"⁷.

Ne var ki, bugün AT üyesi Yunanistan Kıbrıs sorununu bu örgüt içinde kendi lehine bir ön koşul gibi kullanmak istemektedir. Bu haksız bir tutumdur. Cebelitarık sorununun İspanya'nın AT'ye girmesini engellemediğini unutmamak gerekir. Fransa'nın Akdenizin en büyük devleti olarak, bu gibi sorunlarda tarafsızlığını koruması ortak menfaatlarımız bakımından yararlı olacaktır.

4. *Ekonomik bakımdan* Fransa ve Türkiye uzun yüzyıllar boyunca birbirini tamamlayıcı iki ülke olmuştur. Gerçi Osmanlı İmparatorluğu dağılınca Fransa için Türkiye pazarı küçülmüştür. Ayrıca bu pazarda Almanya, İtalya gibi yeni devletler büyük pay alınca, Fransa'nın Türkiye dış ticaretindeki yeri daha da azalmıştır. 1987 rakamlarına göre Fransa'nın Türkiye'nin ihracatında OECD devletleri içindeki yeri (%4), Almanya, İtalya, ABD ve Japonya'dan sonra 5.; ithalâtında da Almanya, ABD, İtalya, Japonya ve İngiltere'den sonra 5. durumdadır (%5). İhracat-ithalât toplamı 850 milyon \$ dolayındadır. Ama Türkiye'nin sanayileşme süreci hızlandıkça, daha doğrusu Türkiye'nin alım gücü arttıkça bu ticaret de artacaktır. Nitekim Türkiye Fransa ve öbür AT ülkeleri için önemli bir pazar olmak yolundadır. 55 milyona yaklaşan nüfusu, oldukça geniş ekonomik potansiyeli vardır. Son yıllarda dış ticareti hızla artmaktadır. 1988 yılında Türkiye'nin 12 milyar \$ ihracat, 15 milyar \$ ithalat gerçekleştirmesi beklenmektedir. Bu gelişme küçümsenemez.

⁷ Op. cit., s. 252.

Dünya ticaretinin en büyük kısmının sanayileşmiş ülkeler arasında yapıldığına bakılırsa, Türkiye'nin sanayileşmesi Fransa için bir rekabet değil, tamamlayıcılık unsuru olacaktır. Hatta her iki ülkenin Arap ülkeleriyle yaptığı ticaret, yatırım ve hizmetler için de bunun geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik ilişkilerimiz yüksek bir düzeye ulaşırsa, kuşkusuz siyasal ilişkilerimiz daha istikrarlı ve sağlam duruma gelecektir.

Türkiye'nin AT karşısındaki tutumuna gelince: Türk hükümetlerinin bu örgüte ilgisi, onun Avrupa'nın siyasal bütünleşmesine götürecek bir süreci de başlattığına inandıkları içindir ki, büyük olmuştur. Kuşkusuz Türkiye'nin dış ticaretinin %40'dan fazlasının AT ülkeleriyle olması da önemli bir gerçektir. Türkiye 1963 Ortaklık Anlaşması ile ilerde Topluluğa girme vaadine dayanarak 1987'de tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Türkiye ekonomisinin böyle bir katılmağa hazır olup olmadığı tartışılabilir. Portekiz için de tartışılmıştı. Ama Türklerin müslüman olması, kültürlerinin Avrupalılarınkinden az çok farklı bulunması onun üyeliğine karşı ileri sürülemez. Sürülseydi vaktiyle Avrupa Konseyine alınmaları da mümkün olmazdı. Her halde, demokrasiyi ve İnsan Haklarını benimsemiş, üstelik kaderini Avrupalılarınkine bağlamış bir ülkeye AT kapılarının kapatılması sözkonusu olmamak gerekir. Fransa'nın, geçen Ocak ayında Ankara'da Dışişleri Bakanı M. Raimond'un ağzından Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmayacağını açıklamış olması Türk kamuoyunda iyi etki yapmıştır.

5. *Kültür bakımından* ortada bir çelişki yoktur. Gerçi Türkler müslümandır. Bin yıldır İslâm uyurluğu içinde yaşamışlardır. Bu uygarlıktan kalan öğelere sahiptir. Ama 150 yıldır da Batı uygarlığının etkisindedir. Türk aydınlarının Fransız kültürünün bu süreçteki etkisi için Fransa'ya gönül borcu olmalıdır.

Türkiye Atatürk'ten beri kesinlikle laik toplum modelini ve son 40-45 yıldır da çoğulcu bir düzen içinde, demokrasiyi yürütmeğe çalışmaktadır. Bunu Batıya hoş görünmek için değil, kendi çıkarları için yapmıştır. Türkiye'de demokrasinin yürütülmesinde ara sıra duraklamalar olduğu bir gerçektir. Unutmayalım ki, 1789'dan sonra Fransa da bu yollardan geçmiştir.

Şunu da belirtelim ki, Batı kültürü bize zorla kabul ettirilmiş değildir. Onu biz istedik, benimsedik, zaman zaman İslam dünyasından gelen eleştirilere karşın Batının değerlerini, onun kurumlarını biz savunuyoruz.

Enformation ve İleşitim alanında ilişkilerimizin ilk 300 yılında bir kopukluk olması kaçınılmazdı. Çünkü yaşam biçimlerimiz farklı idi. Din ayrılığı uzaklaştırıcı bir unsurdur. Birbirimize “kafir” diye baktık. Hatta Napolyon döneminde İstanbul’da zekâsıyla tanınıp sevilen Fransa Büyükelçisi General Sebastiani’yi bile “akıllı kâfir” diye adlandırmışızdır.

Gerçi fransız türkologları, ayrıca fransız gezginleri Fransa’ya da 18. yüzyıldan beri Türkler hakkında hayli bilgi aktarmıştı. Ama biz Türkler sizin güzel, kültür yayan dilinizi ancak 19. yüzyılda öğrenmeğe, o da çekingen biçimde başlamışızdır. 20. yüzyılın başlarında türkolog Jean Deny gibi parlak bir dost, onun izinde, bugün Louis Bazin, Robert Mantran gibi değerli bilim adamları ve yeni kuşak türkologları bizim dil ve kültürümüze sevgi, anlayışla bakarak bilimsel bağlantımızı kurmakta önemli rol oynuyorlar.

Bundan başka, Türkiye’deki eski Fransız okulları, Galatasaray Lisesi, son zamanlarda kurulan Tefvik Fikret Liseleri dilinizi canlı tutuyorlar. Ancak bunlar yeterli değildir. Halâ Fransızlar bizi pek az tanıyor, Fransa’daki ön yargılar sürüp gidiyor. İşimiz kolay olmayacaktır. Ama umutsuzluğa düşmeyelim. Karşılıklı turizm hareketi artıyor, kitaplar yazılıyor, ortak derneklerimiz çalışıyor. Yakında İstanbul’da Fransızca öğretim yapacak bir fakülte açılıyor.

Bin yıl önce Haçlı Seferleri ile başlayan Doğu ile Batı arasındaki soğukluk Türkiye’nin bugünkü yaklaştırıcı rolü sayesinde sona erdirilebilir. Çünkü laik, demokratik, bilimin üstünlüğüne değer veren Türkiye iki dünya arasında başlıca köprü durumundadır. Kipling’in “Doğu Doğudur, Batı da Batı, ikisi bir arada yürüyemez”, yolundaki sözleri sonsuza dek bir yazgı olmamalıdır.

* * *

